

IZVJEŠTAJ O ISTRAŽIVANJU: Stavovi i iskustva o diskriminaciji osoba sa invaliditetom

Izdavač:

Nevladino udruženje roditelja djece i omladine sa smetnjama u razvoju "Zračak nade"

Autor:

Sabra Decević

Datum: Maj 2025.

Projekat „*Unapređenje položaja lica sa invaliditetom i definisanje inkluzivnih i participativnih politika*“ je podržan kroz program Podržani=Osnaženi, u okviru grant šeme "Aktivno učešće" koji realizuje Fond za aktivno građanstvo u partnerstvu sa Zakladom za razvoj lokalne zajednice „Slagalice“ iz Hrvatske. Program finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.

Sadržaj ovog istraživanja je isključiva odgovornost autora i udruženja "Zračak nade" i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije i Ministarstva javne uprave.

Sadržaj

Uvodni dio	4
Terminologija i pojmovno određenje diskriminacije i invaliditeta	6
Ključni nalazi istraživanja javnog mnjenja.....	7
I. OPŠTE INFORMACIJE O ISPITANICIMA	7
II. STAVOVI O DISKRIMINACIJI OSOBA SA INVALIDITETOM	9
III. Percepcija o situacijama diskriminacije	14
IV. Položaj i ostvarivanje prava djece sa smetnjama u razvoju: percepcija građana.....	17
V. Nalaz-Fokus grupa sa predstavnicima institucija i NVO sektora.....	21
VI. Nalaz-Fokus grupa sa roditeljima i LSI	24
Zaključak:	27
Preporuke:	27

Uvodni dio

U okviru projekta „Unapređenje položaja lica sa invaliditetom i definisanje inkluzivnih i participativnih politika“, nevladino udruženje **“Zračak nade”** sprovelo je istraživanje na teritoriji opštine Pljevlja, sa ciljem dobijanja dubljeg uvida u percepciju i stavove građana o licima sa invaliditetom (LSI), kao i identifikovanja ključnih izazova sa kojima se ova populacija suočava u svakodnevnom životu.

Projekat "Unapređenje položaja lica sa invaliditetom i definisanje inkluzivnih i participativnih politika" je podržan u okviru programa Podržani=Osnaženi, koji realizuje Fond za aktivno građanstvo u partnerstvu sa Zakladom za razvoj lokalne zajednice „Slagalice“ iz Hrvatske. Program finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.

Projekat je pokrenut sa ciljem unapređenja položaja lica sa invaliditetom podnošenjem Inicijative za izradu Lokalnog akcionog plana za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije u Pljevljima. Ovaj cilj će se postići kroz realizaciju aktivnosti koji će doprinijeti iniciranju izrade LAP za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti u Pljevljima.

Istraživanje predstavlja važan korak ka izradi **Lokalnog akcionog plana (LAP)** za zaštitu LSI od diskriminacije, jer osigurava da politike i mjere koje se predlažu budu zasnovane na realnim podacima i potrebama zajednice. Fokus istraživanja bio je na utvrđivanju nivoa poznavanja prava LSI, percepciji njihove uključenosti i jednakosti, kao i identifikaciji prepreka u ostvarivanju tih prava. Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrdi položaj i percepcija LSI iz ugla njihovih sugrađana. Takođe, u fokusu naše pažnje je bilo i upoznavanje sa poteškoćama sa kojima se LSI suočavaju.

U sprovođenju istraživanja, vodilo se računa o uključivanju različitih grupa ispitanika, kako bi rezultati odražavali raznolikost lokalne zajednice. Dobijeni rezultati predstavljaju osnov za dalje korake u javnom zagovaranju i oblikovanju lokalnih politika koje će doprinijeti stvaranju pravednijeg i inkluzivnijeg društva.

Prema metodološkom pristupu i načinu prikupljanja podataka, istraživanje je kvantitativno i kvalitativno, odnosno, koristiće se obje metode istraživanja i prikupljanja podataka. Metodološki pristup u istraživanju problema podrazumijevao je sprovođenje anketiranja javnog mnjenja i organizovanje fokus grupa sa ciljnim grupama (fokus grupa sa predstavnicima insititucija i NVO sektora i fokus grupa sa predstavnicima LSI i roditeljima djece i omladine sa smetnjama u razvoju).

1.1.Pregled metodologije korišćene u istraživanju

Tip	Kratak opis
Kvanitativno istraživanje sa opštom populacijom iz Pljevalja	Istraživanje je sprovedeno koristeći upitnik sa 200 ispitanika (online i direktno anketiranje)
Fokus grupe sa dvije ciljne grupe	Organizovane su ukupno dvije fokus grupe. Jedna fokus grupa je organizovana sa predstavnicima

institucija i NVO sektora, a druga fokus grupa je organizovana sa roditeljima djece i omladine sa smetnjama u razvoju.
--

Za dalju analizu kada je u pitanju lokalni nivo, od posebnog značaja je Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom koji članom 5 propisuje obavezu, između ostalih, i organa i jedinica lokalne samouprave, javnih preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna, kao i druga pravna i fizička lica, u okviru svojih nadležnosti i ovlaštenja, da donose, **odnosno uvode i sprovode propise i posebne mjere**, koji su usmjereni na **stvaranje uslova za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštite lica sa invaliditetom**, koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju u odnosu na druga lica.

Propisi i posebne mjere se donose, odnosno preduzimaju u sljedećim oblastima: *uređenje prostora i izgradnje objekata, informisanje, saobraćaj, vaspitanje i obrazovanje, zapošljavanje, rad, zdravlje, socijalna zaštita, kultura, javno i političko djelovanje, kao i u drugim oblastima društvenog života* u kojima postoje razlozi za njihovo donošenje, odnosno uvođenje u smislu stava 1 ovog člana.

Kada su u pitanju obaveze lokalnih samouprava i izrada Lokalnog akcionog plana za zaštitu od diskriminacije lica sa invaliditetom i promociju jednakosti, Zajednica opština Crne Gore je sa ciljem unapređenja položaja lica sa invaliditetom na nivou lokalne zajednice, a po preporukama iz Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti 2022-2027. godine, izradila Model lokalnog akcionog plana za zaštitu lica sa invaliditetom i promociju jednakosti za 2024-2027. godine.

Ovaj dokument predviđa planiranje mjera iz oblasti integracije i zaštite ovih lica od diskriminacije na nivou lokalne zajednice. Strategijom je upravo lokalna zajednica prepoznata kao veoma značajan nosilac mjera i obaveza u izvršavanju preporuka.

Model koji Zajednica opština nudi nije obavezujući za lokalnu samoupravu, već ima karakter smjernica i principa koje će koristiti u planiranju, realizaciji i praćenju mjera koje tretiraju promociju prava, integraciju i nediskriminaciju LSI. Lokalni akcioni plan za implementaciju Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije 2024-2027 počiva na načelima poštovanja ljudskih prava lica sa invaliditetom, nediskriminacije, univerzalnosti, nedjeljivosti, međuzavisnosti i međupovezanosti svih ljudskih prava i osnovnih sloboda i potrebu da se licima sa invaliditetom garantuje puno uživanje pomenutih prava, bez ikakve razlike u skladu sa Konvencijom UN o pravim lica sa invaliditetom.

Ključne tematske oblasti koje se definišu kao važne za procjenu i unapređenje su:

- žene i djevojčice sa invaliditetom;
- djeca sa smetnjama u razvoju;
- pristupačnosti (objekata u javnoj upotrebi, saobraćaja, informacija, usluga);
- socijalna i dječija zaštita i privatni i porodični odnosi;
- postupanje organa uprave i pristup pravdi;
- obrazovanje;
- profesionalna rehabilitacija, rad i zapošljavanje;

-zdravlje, rehabilitacija i lična pokretljivost;

-politički i javni život

-kultura, mediji, sport i rekreacija.

Model Lokalnog Akcionog Plana predviđa i Zakon o lokalnoj samoupravi, "Službeni list Crne Gore", br. 002/18 od 10.01.2018, 034/19 od 21.06.2019, 038/20 od 25.04.2020, 050/22 od 09.05.2022, 084/22 od 01.08.2022). Praćenje i evaluacija uspješnosti realizacije se radi svake godine na osnovu indikatora za predviđene aktivnosti.

Na osnovu pregleda zvaničnog sajta opštine Pljevlja, uočili smo da ne postoji dostupna informacija o postojanju Lokalnog akcionog plana koji se bavi unapređenjem položaja LSI. Trenutno jedini postojeći akcioni plan koji ima veze sa djecom i mladima sa smetnjama u razvoju je Lokalni plan socijalne i dječije zaštite za Opštinu Pljevlja za period od 2021. do 2025. godine. Osim ovog plana, Strateški plan razvoja opštine Pljevlja 2021-2025 opisuje u sklopu oblasti obrazovanja institucije koje se bave pružanjem usluga djeci i omladini sa smetnjama u razvoju kao i institucije gdje djeca uče i borave. Međutim, kroz strateški cilj broj 5: *Unaprijeđenje ambijenta za zadovoljenje potreba lokalnog stanovništva u oblasti kulture, obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite i sporta*, nije predviđena nijedna konkretna aktivnost vezana za djecu i mlade sa smetnjama u razvoju ili generalno lica sa invaliditetom.

Unazad nekoliko godina Opština Pljevlja je usvojila Lokalni akcioni plan za zaštitu od diskriminacije u opštini Pljevlja, 2020-2021.godine, međutim ne postoji izvještaj o realizovanim ciljevima kao i aktivnostima iz ovog plana.

Terminologija i pojmovno određenje diskriminacije i invaliditeta

Lica sa invaliditetom su lica koje imaju dugoročna fizička, psihosocijalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu sa različitim barijerama mogu otežati puno i efektivno učešće ovih lica u društvu na osnovu jednakosti sa drugima.

Diskriminacija - "**Diskriminacija po osnovu invalidnosti**" znači svako pravljenje razlike, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invalidnosti čiji cilj ili posljedica jeste ograničavanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili spovođenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u oblastima politike, ekonomije, socijalnih, kulturnih, građanskih prava i u bilo kojoj drugoj oblasti. Diskriminacija uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući uskraćivanje razumnih adaptacija.

„Razumne adaptacije" jesu neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koje ne predstavljaju nesrazmjern ili neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se licima sa invaliditetom garantovalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama;

"Univerzalni dizajn" predstavlja dizajniranje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da sva lica mogu u najvećoj mogućoj mjeri da ih koriste bez potrebe za dodatnim adaptacijama ili specijalnim dizajnom. "Univerzalni dizajn" ne isključuje postojanje asistivnih sredstava i pomagala za određene kategorije lica sa invaliditetom kada su im takva sredstva potrebna.

Ključni nalazi istraživanja javnog mnjenja

I. OPŠTE INFORMACIJE O ISPITANICIMA

U ovom istraživanju učestvovalo je 200 ispitanika različitog pola, starosne dobi, nivoa obrazovanja i zaposlenja. Ovi podaci pružaju širu sliku o tome kako različiti segmenti društva percipiraju i doživljavaju problematiku diskriminacije lica sa invaliditetom (LSI).

U izvještaju su prikazani učesnici oba pola, s dominacijom ženskih ispitanika (64%).

Starosna struktura: Ispitanici su različitih uzrasta, što omogućava da se sagledaju stavovi i iskustva kroz generacijski spektar. Tokom istraživanja, vodilo se računa o približno jednakom broju zastupljenih ispitanika muškog i ženskog pola, međutim dominiraju ženski ispitanici (anketirano je 36% muškog i 63% ženskog pola).

Starosna struktura ispitanika je takva da je najviše ispitanika u grupi 31-45 godina, a najmanje onih od 18 do 24 godine. Procenti se svakako mnogo ne razlikuju, te se može reći da su sve starosne kategorije gotovo podjednako zastupljene: 18-24 godine: 11,5%; 25-30 godine: 24%; 31-45 godina: 26,5%; 46-55 godina: 19,5% i preko 55 godina: 18,5%.

Starost
200 responses

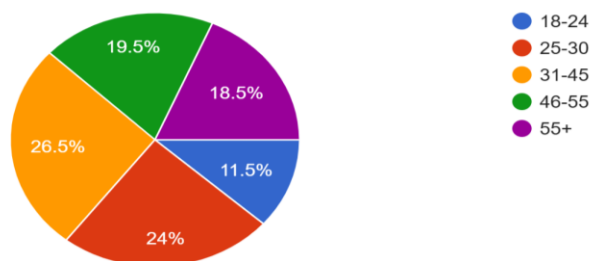

Tabela 1: Starosna struktura ispitanika

Nivo obrazovanja: Većina ispitanika ima visoko obrazovanje. Od ukupnog broja anketiranih ispitanika, u odnosu na **stepen obrazovanja, najbrojniji su oni koji su se izjasnili da imaju visoko obrazovanje 54%**, zatim oni sa srednjom školom 44,5%, a najmanje anketiranih je izjavilo da su završili samo osnovnu školu 1,5%.

Nivo obrazovanja:

200 responses

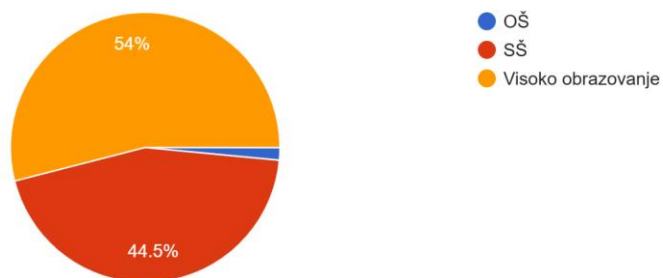

Tabela 2: Nivo obrazovanja

Kada je riječ o **radnom statusu**, u istraživanju je učestvovalo 63% zaposlenih ispitanika, nezaposlenih je 17%, penzionera 9,5%, a ispitanika koji se izjašnjavaju kao studenti je 10,5%.

Radni status: Uključeni su zaposleni, nezaposleni i studenti, što doprinosi raznolikosti perspektiva.

II. STAVOVI O DISKRIMINACIJI OSOBA SA INVALIDITETOM

U nastojanju da utvrdimo koliko su ispitanici upoznati sa **postojanjem zakonodavnog i strateškog okvira koji važe u našoj državi, a koji garantuju posebna prava i zaštitu LSI**, dobili smo odgovor da **polovina anketiranih ispitanika zna da ovakva vrsta dokumenata postoji, tačno 50%**. Nadalje, odgovor da ne zna dalo je 40% ispitanika, a najmanji je % onih koji misle da ovakav nacionalni okvir uopšte ne postoji 10%.

1. Da li u Crnoj Gori postoji zakonodavni i strateški okvir koji LSI garantuje posebna prava i zaštitu?

200 responses

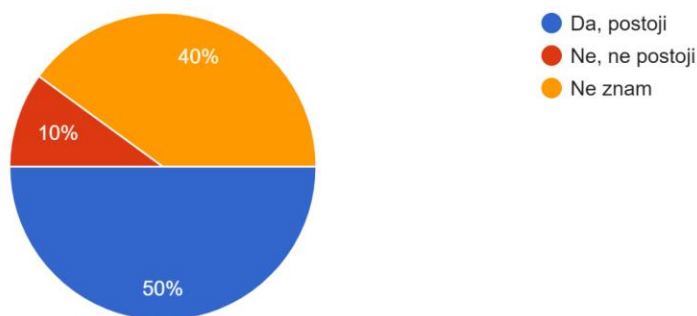

Tabela 3: Da li u Crnoj Gori postoji zakonodavni i strateški okvir koji LSI garantuje posebna prava i zaštitu?

Ipak, u cilju daljeg ispitivanja koliko ispitanika je upoznato sa nekim konkretnim zakonom koji reguliše prava LSI, došli smo do zaključka da, iako 50% ispitanika kaže da zna za postojanje strategija i zakona koji ovu oblast regulišu u Crnoj Gori, samo 21% je upoznato sa nekim konkretnim zakonom. Čak 79% je odgovorilo da nije upoznato ni sa jednim konkretnim zakonom.

2. Da li ste upoznati s nekim od zakona koji LSI garantuje ova prava?

200 responses

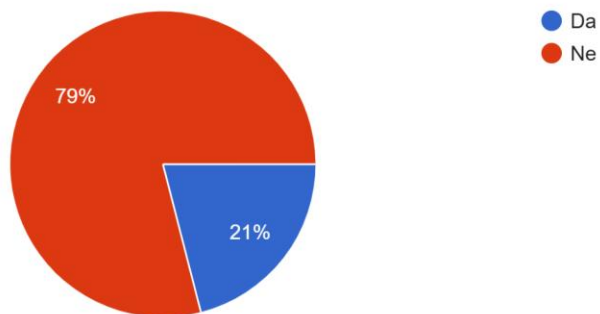

Tabela 4: Da li ste upoznati s nekim od zakona koji LSI garantuje ova prava?

Na pitanje “Da li postojeći zakoni i regulative adekvatno štite OSI od diskriminacije?” čak 28,5% ispitanika smatra da ne štite adekvatno, dok veliki broj ispitanika nije siguran 53.5%. Da postojeći zakoni i regulative adekvatno štite LSI od diskriminacije smatra svega 18% što je dovoljan pokazatelj o neadekvatnoj primjeni zakona u cilju zaštite LSI od diskriminacije. Činjenica da tek **manje od petine** građana ima povjerenje u efikasnost zakonske zaštite jasno pokazuje da, iako zakoni formalno postoje, **njihova primjena u praksi nije vidljiva** ili dovoljno prepoznata među građanima. Zakoni koji štite LSI od diskriminacije postoje u većini pravnih sistema, ali rezultati pokazuju da građani **ne osjećaju njihovu efikasnost**. Ovo jasno ukazuje na **jaz između formalne zakonske zaštite i percepcije o njenoj stvarnoj funkcionalnosti**. Drugim riječima – zakoni su možda "na papiru" dobri, ali **njihova implementacija nije dovoljno vidljiva, efikasna ni pristupačna**.

3. Da li smatrate da postojeći zakoni i regulative adekvatno štite osobe sa invaliditetom od diskriminacije?

200 responses

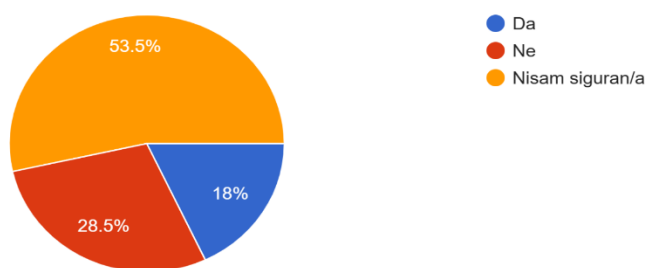

Tabela 5: Da li smatrate da postojeći zakoni i regulative adekvatno štite LSI od diskriminacije?

U okviru istraživanja, jedno od važnih pitanja bilo je da li ispitanici lično poznaju osobu sa invaliditetom. Rezultati su pokazali da **72%** ispitanika je odgovorilo potvrdno, što je značajan podatak jer ukazuje da većina učesnika ima lično iskustvo i kontakt sa osobama sa invaliditetom. Ovaj podatak je od posebne važnosti jer implicira da bi njihovi odgovori u nastavku ankete mogli biti utemeljeniji, realniji i zasnovani na ličnim zapažanjima, a ne samo na pretpostavkama ili opštim stavovima.

Cilj uključivanja ovog pitanja bio je upravo da se omogući bolje povezivanje stavova sa konkretnim iskustvima ispitanika, čime se doprinosi vjerodostojnosti prikupljenih podataka. Prisutnost ličnih poznanstava s osobama sa invaliditetom može uticati na veću osjetljivost i svijest o svakodnevnim izazovima s kojima se ove osobe suočavaju.

Kada je riječ o percepciji **diskriminacije lica sa invaliditetom (LSI)** u kontekstu **obrazovanja, zapošljavanja i pristupa društvenim uslugama**, dobili smo vrlo indikativne rezultate. Naime, **40,5%** ispitanika smatra da osobe sa invaliditetom **nemaju jednake šanse** u poređenju s osobama bez invaliditeta. **33,5%** ispitanika **nije sigurno** da li postoji ravnopravan pristup ili ne, a ostatak, manje od trećine, vjeruje da ravnopravnost postoji. Ovaj rezultati otkriva da je percepcija nejednakosti visoka. Skoro polovina ispitanika jasno prepoznaje neravnopravan položaj osoba sa

invaliditetom u ključnim društvenim oblastima. Ovo potvrđuje postojanje sistemskih barijera i stavova koji negativno utiču na inkluziju. Kod ovog pitanja, odnosno odgovora i dalje zabrinjava određeni **stepen neodlučnosti** ispitanika gdje trećina ispitanika, 33,5%, nije sigurna u postojanje diskriminacije, što može ukazivati na: nedovoljnu informisanost o položaju LSI; nedostatak direktnog uvida u probleme ove populacije; ili čak društvenu ravnodušnost prema temama inkluzije i jednakosti. Ovaj procenat neodlučnih predstavlja značajan prostor za djelovanje u budućnosti kroz edukaciju, kampanje podizanja svijesti, i primjere pozitivne prakse.

5. Da li smatrate da osobe sa invaliditetom imaju jednaku priliku za obrazovanje, zapošljavanje i pristup društvenim uslugama kao osobe bez invaliditeta?

200 responses

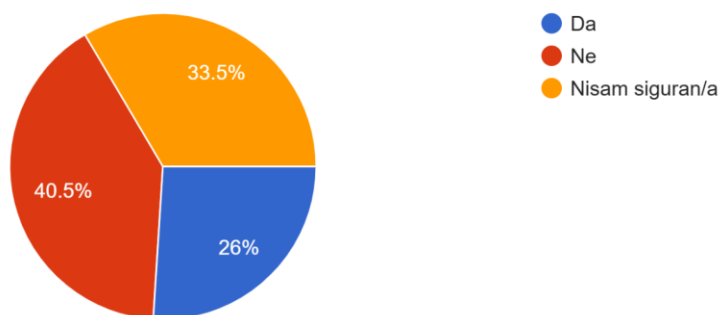
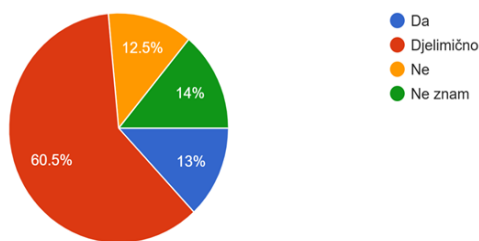

Tabela 6: Da li smatrate da osobe sa invaliditetom imaju jednaku priliku za obrazovanje, zapošljavanje i pristup društvenim uslugama kao osobe bez invaliditeta?

Od ispitanika smo željeli da saznamo kako procjenjuju poštovanje prava LSI (lokalnih zajednica i/ili manjinskih grupa) u Pljevljima. Na postavljeno pitanje, više od polovine njih, tačnije 60,5%, smatra da se prava LSI djelimično poštuju. Kada ovom procentu dodamo i 12,5% ispitanika koji smatraju da se ta prava ne poštuju, postaje jasno da se LSI u Pljevljima suočavaju sa određenim poteškoćama u ostvarivanju svojih prava. Kombinovani procenat od 73% ispitanika koji smatraju da se prava LSI ne poštuju u potpunosti (bilo djelimično ili nikako), ukazuje na potrebu za dodatnim naporima u zaštiti i unapređenju prava ovih zajednica.

Istraživanje je pokazalo da percepcija o poštovanju prava lica sa invaliditetom u Pljevljima nije na zavidnom nivou. Na pitanje koliko se prava LSI poštuju, čak **46%** ispitanika smatra da se ta prava **nedovoljno poštuju**, dok svega **29%** smatra da se **dovoljno poštuju**. Ostali ispitanici, 8.5%, smatraju da se u velikoj mjeri poštuju prava LSI. Ostatak ispitanika, čak 15.5%, je vjerovatno bio neodlučan ili nije imao jasan stav, što dodatno osnažuje potrebu za edukacijom i javnim dijalogom o pravima LSI.

6. Da li smatrate da se prava LSI poštuju u Vašem gradu?
200 responses

7. U kojoj mjeri se prava LSI poštuju u Vašoj opštini:
200 responses

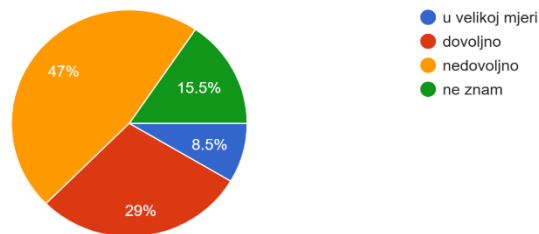

Tabela 7. Da li smatrate da se prava LSI poštuju u Vašem gradu? Tabela 8. U kojoj mjeri se prava LSI poštuju u Vašoj opštini?

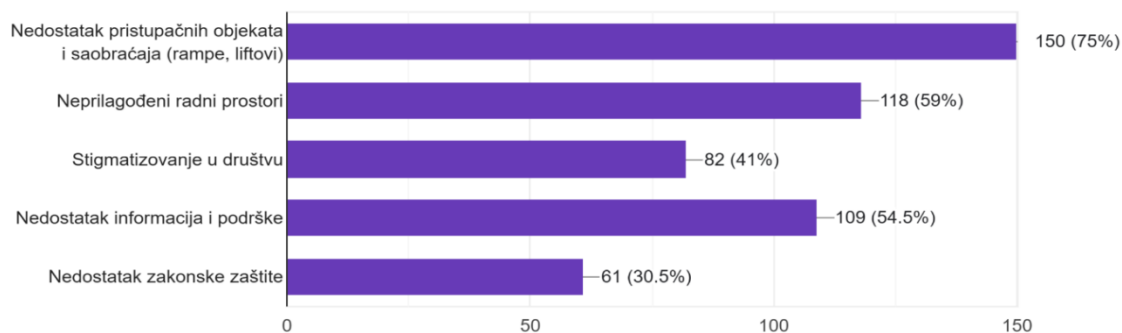
Na pitanje „**Da li mislite da se u vašoj zajednici prepoznaje i adekvatno rješava problem diskriminacije osoba sa invaliditetom?**“, ispitanici su odgovorili na sljedeći način: **Da** – 13,5%; **Ne** – 32%; **Nisam siguran/na** – 54,5%.

Ovi podaci ukazuju na zabrinjavajući nivo nesigurnosti i nepovjerenja među građanima kada je riječ o položaju lica sa invaliditetom (LSI). Više od polovine ispitanika (**54,5%**) *nije sigurno* da li se diskriminacija LSI prepoznaje i rješava u njihovoj zajednici, što sugerise na nedovoljnu vidljivost problema u javnom prostoru, moguće odsustvo jasnih mehanizama za prijavu i rješavanje diskriminacije kao i nedostatak komunikacije između institucija i građana.

Istovremeno, **32% ispitanika smatra da se problem ne prepoznaje niti adekvatno rješava**, što dodatno potvrđuje da su lica sa invaliditetom i dalje među najranjivijim grupama, čiji se problemi često zanemaruju. Pozitivno mišljenje ima svega **13,5%** ispitanika, što je veoma nizak procenat i jasan indikator da postoji ozbiljan prostor za napredak.

Rezultati istraživanja pokazuju da značajan broj ispitanika prepoznaje konkretne prepreke koje otežavaju svakodnevni život osoba sa invaliditetom. Ispitanicima je bilo omogućeno da izaberu

9. Koje su, po vašem mišljenju, najveće prepreke s kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u svakodnevnom životu? (Možete označiti više opcija)
200 responses

više ponuđenih odgovora, a najčešće su ukazivali na sledeće prepreke:

Tabela 9. Prepreke koje otežavaju svakodnevni život LSI

Arhitektonske barijere, poput nepristupačnih objekata i saobraćaja (rampe, liftovi i sl.), identifikovane su kao najveća prepreka – čak **150 ispitanika** je navelo ovu opciju. To jasno pokazuje da fizička nepristupačnost *ostaje najveći izazov za osobe sa invaliditetom u svakodnevnom funkcionisanju*.

Neprilagođenost radnog prostora takođe je visoko na listi – **118 ispitanika** smatra da je radno okruženje često neadekvatno, što direktno utiče na (ne)zapošljivost LSI i njihovu ekonomsku nezavisnost.

Nedostatak informacije i podrške (109 odgovora) ukazuje na to da mnoge osobe sa invaliditetom nemaju pristup ključnim informacijama o svojim pravima, uslugama ili podršci koju mogu dobiti.

Stigma u društvu i dalje postoji: **82 ispitanika** prepoznaje stigmatizaciju kao značajnu prepreku, što dodatno utiče na psihosocijalno zdravlje i svakodnevnu interakciju LSI sa zajednicom.

Nedostatak zakonske zaštite prepoznaje **61 ispitanik**, što je i dalje značajan broj, posebno ako imamo u vidu da se ovaj aspekt odnosi na sistemsku podršku i pravnu sigurnost.

Jedno od pitanja u istraživanju bilo je usmjereno na identifikaciju oblasti u kojima se, prema mišljenju ispitanika, *najviše poštuju prava lica sa invaliditetom (LSI)*. Rezultati pokazuju značajne razlike među sektorima. **Nevladine organizacije (NVO)** su prepoznate kao ključni akteri kada je u pitanju zaštita i promocija prava LSI — **više od polovine ispitanika (55,5%)** smatra da se prava LSI najviše poštuju upravo u ovom sektoru. Ovo ukazuje na snažnu ulogu civilnog društva u pružanju podrške i zagovaranju inkluzivnih politika. **Sistemi obrazovanja (19,5%)** i **socijalne zaštite (18,5%)** su prepoznati kao donekle pozitivni primjeri, ali sa prostorom za značajna poboljšanja. Ovo može ukazivati na prisustvo određenih inkluzivnih politika, ali i na potrebu za njihovom dosljednijom primjenom. **Zdravstvo (5,5%)** i posebno **privatni sektor i zapošljavanje (po 0,5%)** su označeni kao oblasti gdje se prava LSI najmanje poštuju. Ovi izuzetno niski procenti ukazuju na sistemske probleme — od fizičke nepristupačnosti i neprilagođenih usluga do institucionalnih barijera i nedostatka podrške za inkluzivno zapošljavanje.

10. Po vašem mišljenju, u kojoj oblasti se prava lica sa invaliditetom najviše poštuju:

200 responses

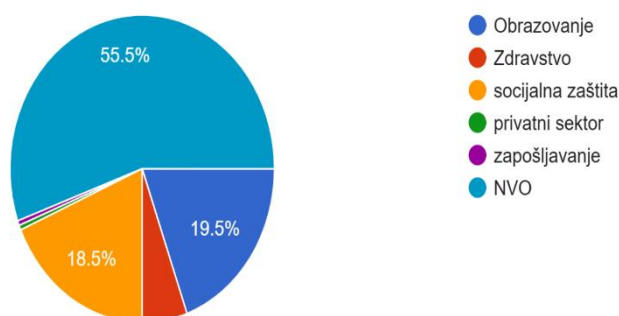

Tabela 10. Oblast u kojoj se prava LSI najviše poštuju

III. Percepcija o situacijama diskriminacije

Treći dio istraživanja bio je usmjeren na *lična svjedočanstva i percepciju ispitanika* o konkretnim situacijama diskriminacije lica sa invaliditetom (LSI). Pitanja su se odnosila na to da li su ispitanici ikada svjedočili diskriminaciji i u kojim kontekstima se ona najčešće dešava.

Više od trećine ispitanika (32%) je **svjedočilo diskriminaciji**, što ukazuje da je riječ o raširenoj pojavi. Dodatnih 11% nije bilo sigurno, što može značiti i da nisu prepoznali diskriminaciju kao takvu, zbog njenog suptilnog ili sistemskog karaktera.

Od ispitanika koji su odgovorili da su svjedočili diskriminaciji saznali smo i u kom kontekstu je došlo do diskriminacije. Ispitanici su mogli birati više opcija. Najveći broj diskriminatornih situacija prema LSI zabilježen je u okviru **društvenih aktivnosti** (kultura, sport) 42 odgovora, što sugerira da su osobe sa invaliditetom često isključene iz zajedničkih sadržaja i društvenog života. **Saobraćaj i javne institucije/usluge** su također među najčešće pomenutim kontekstima, što ukazuje na sistemske prepreke i neadekvatnu pristupačnost, 38 odgovora. Diskriminacija je zabilježena i u **zdravstvu** (31 slučaj), što je posebno zabrinjavajuće jer upravo zdravstveni sistem treba da bude primjer jednakog tretmana za sve. **Obrazovni sektor** (24 odgovora) i **radno okruženje** (19 odgovora), iako sa manjim brojem navoda, ostaju važna polja u kojima se diskriminacija ipak dešava, sa mogućim dugoročnim posljedicama na kvalitet života LSI.

Kakvi su stavovi građana o unapređenju pristupačnosti za osobe sa invaliditetom ispitali smo kroz niz pitanja koje se odnosilo na konkretne prepreke koje su ranije identifikovane kroz anketu. Jedno od ključnih pitanja u istraživanju odnosilo se na to da li ispitanici smatraju da bi trebalo **uložiti više resursa u unapređenje pristupačnosti objekata, saobraćaja i javnih usluga** za lica sa invaliditetom (LSI). Ogromna većina ispitanika (94%) smatra da je neophodno dodatno ulaganje u pristupačnost — što ukazuje na visoku svijest građana o svakodnevnim barijerama sa kojima se LSI suočavaju. Gotovo nijedan ispitanik ne smatra da ovakva ulaganja nisu potrebna, što jasno govori o širokoj društvenoj podršci za ovu vrstu mjera. Iako mali procenat (5.5%) nije siguran, to otvara prostor za dalju edukaciju i informisanje javnosti o važnosti fizičke pristupačnosti i njenom direktnom uticaju na kvalitet života LSI. Ovi podaci ukazuju da postoji **snažna javna podrška** za unapređenje infrastrukture i usluga koje bi omogućile LSI ravnopravan pristup svim aspektima života u zajednici. **Pristupačnost nije luksuz, već osnovno ljudsko pravo, a građani to sve jasnije prepoznaju.**

Ispitanicima je postavljeno pitanje: „Da li mislite da su osobe sa invaliditetom dovoljno zastupljene u javnim životima – političkim, društvenim i kulturnim institucijama?” **Velika većina ispitanika (64.5%) smatra da LSI nisu dovoljno zastupljene** u javnim strukturama. Ovo ukazuje na percepciju da su lica sa invaliditetom **isključene ili marginalizovane** kada je riječ o odlučivanju, kreiranju politika i vidljivosti u društvu. Samo **4% ispitanika smatra da je zastupljenost zadovoljavajuća**, što je vrlo nizak procenat i dodatno naglašava **potrebu za većom inkluzijom LSI u sve segmente javnog života**. Značajnih **31.5% ispitanika nije sigurno**, što uveliko zabrinjava. Ovo može biti znak da LSI nisu dovoljno prisutne ni u medijima, a ni na pozicijama gdje bi mogle da budu prepoznate kao aktivni učesnici javnih procesa.

13. Da li mislite da su osobe sa invaliditetom dovoljno zastupljene u javnim životima (političkim, društvenim i kulturnim institucijama)?

200 responses

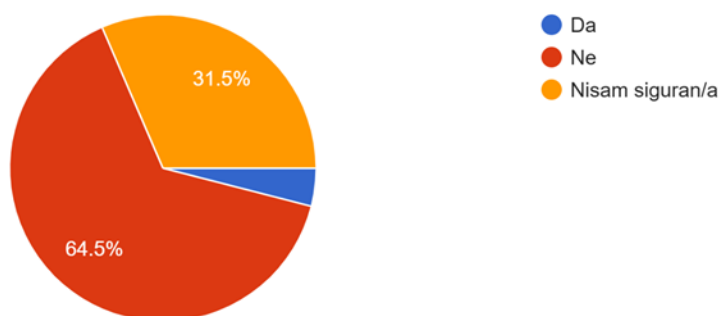

Tabela 11. Zastupljenost LSI u javnom životu

Veliki broj ispitanika bi voljeli da dobiju više informacija o pravima i potrebama lica sa invaliditetom 89%, dok 8.5% ispitanika nije bilo sigurno. Ostatak, ili manji broj ispitanika ne bi volio da dobije više informacija o pravima i potrebama LSI.

14. Da li biste želeli da imate više informacija o pravima i potrebama osoba sa invaliditetom?

200 responses

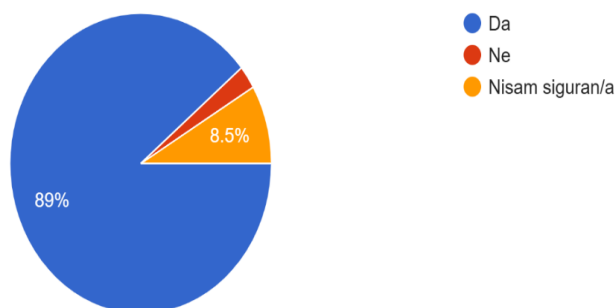

Tabela 12. Da li biste željeli da imate više informacija o pravima i potrebama LSI?

15. Da li smatrate da bi obrazovni sistemi trebali bolje učiti djecu i omladinu o pravima i potrebama osoba sa invaliditetom?

200 responses

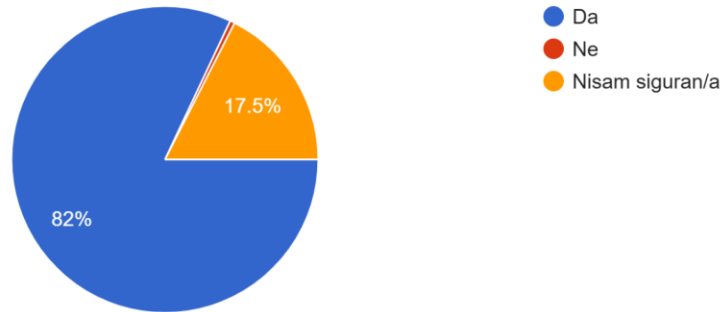

Tabela 13. Da li bi obrazovni sistemi trebali bolje učiti djecu i omladinu o pravima i potrebama LSI?

Ovakvi podaci sugeriraju potrebu za većim informisanjem javnosti o pravima i mogućnostima djece sa smetnjama u razvoju, kao i za dodatnim unapređenjem inkluzivnog obrazovanja.

IV. Položaj i ostvarivanje prava djece sa smetnjama u razvoju: percepcija građana

Ostatak ankete bio je posvećen ispitivanju položaja i stepena ostvarivanja prava djece i omladine sa smetnjama u razvoju. Fokus je bio na ključnim oblastima – obrazovanju i zdravlju – kao i na opštoj percepciji diskriminacije i podrške koju ova populacija prima u zajednici.

Jednakost šansi u obrazovanju

Na pitanje „**Da li smatrate da djeca sa smetnjama u razvoju imaju jednake šanse u obrazovnom sistemu kao i druga djeca?**“, odgovori ispitanika pokazuju podijeljena mišljenja. **31,7%** ispitanika smatra da djeca sa smetnjama u razvoju **imaju jednake šanse** dok **29%** smatra da **nemaju jednake šanse**. Ovi rezultati ukazuju na to da percepcija građana o jednakosti šansi za djecu sa smetnjama u razvoju u obrazovnom sistemu nije jedinstvena. Tek nešto više od trećine ispitanika vjeruje da ta djeca imaju jednake šanse, dok skoro podjednak procenat smatra suprotno. Značajan broj ispitanika (najveći procenat – 39,3%) nije siguran, što može ukazivati na: nedovoljnu informisanost o uslovima obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju; nedovoljnu vidljivost inkluzivnih obrazovnih politika u praksi ili moguću neujednačenost kvaliteta obrazovnih prilika na različitim mjestima.

16. Da li smatrate da djeca sa smetnjama u razvoju imaju jednake šanse u obrazovnom sistemu kao i druga djeca?

183 responses

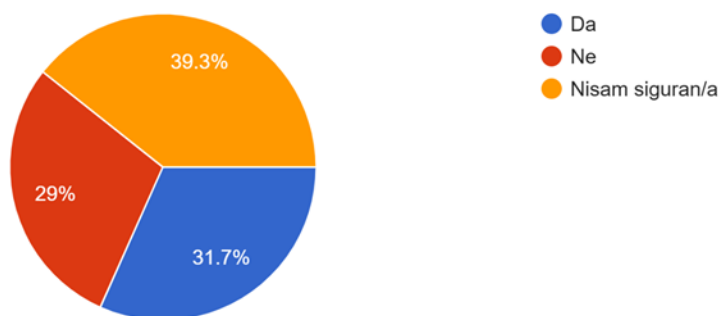

Tabela 14. Jednake šanse u obrazovnom sistemu

Prisutnost diskriminacije

Kada je riječ o diskriminaciji, na pitanje „**Koliko smatrate da je prisutna diskriminacija prema djeci sa smetnjama u razvoju u vašoj zajednici?**“, **27,3%** ispitanika smatra da je diskriminacija **veoma prisutna**, **60,7%** da je **malo prisutna**, dok **12%** smatra da diskriminacije **uopšte nema**. Ovi podaci ukazuju da većina građana prepoznaje postojanje diskriminacije, makar u manjoj mjeri, dok četvrtina ispitanika ukazuje na ozbiljan stepen diskriminacije. Ovakvi rezultati naglašavaju potrebu za kontinuiranim radom na senzibilizaciji zajednice, podizanju svijesti o pravima djece sa smetnjama u razvoju, te izgradnji tolerantnijeg i inkluzivnijeg društva.

17. Koliko smatrate da je prisutna diskriminacija prema djeci sa smetnjama u razvoju u vašoj zajednici?

183 responses

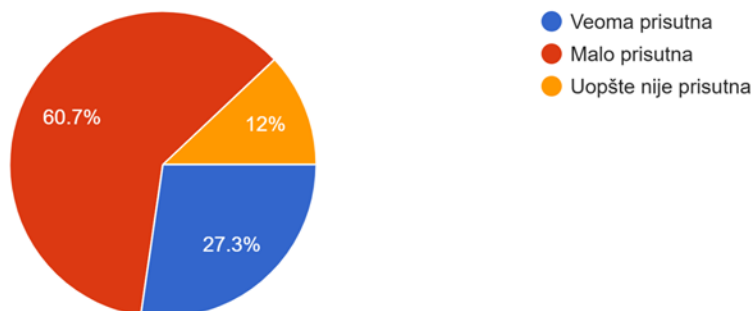

Tabela 15. Prisutnost diskriminacije prema djeci sa smetnjama u razvoju.

Dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga

Na pitanje „Koliko su zdravstvene usluge dostupne djeci sa smetnjama u razvoju u vašem području?” velika većina građana (**89,1%**) smatra da zdravstvene usluge za djecu sa smetnjama u razvoju nisu dovoljno dostupne (bilo da su "malo" ili "uopšte" dostupne). Samo mali procenat ispitanika (**10,9%**) smatra da su ove usluge veoma dostupne. Ovi podaci ukazuju na ozbiljan problem u pristupu zdravstvenoj zaštiti za ovu kategoriju djece, što može imati dugoročne negativne posljedice na njihov razvoj, rehabilitaciju i kvalitet života. Nedovoljna dostupnost može biti posljedica geografskih, infrastrukturnih, kadrovskih ili finansijskih barijera, što zahtijeva dodatnu pažnju i konkretne mjere od strane zdravstvenog sistema i donosioca odluka.

Dalje, kad je oblast zdravstvene zaštite u pitanju od ispitanika smo tražili da ocjenjuju kvalitet zdravstvene zaštite prema djeci sa smetnjama u razvoju ocjenama od 1-5. Ocjenjujući kvalitet zdravstvene zaštite djece sa smetnjama u razvoju, ispitanici su dali sljedeće ocjene (od 1 – najniža do 5 – najviša):

- Ocjena 1: **16,4%**
- Ocjena 2: **18%**
- Ocjena 3: **49,2%**
- Ocjena 4: **9,8%**
- Ocjena 5: **6,6%**

Većina ispitanika ocjenjuje kvalitet kao prosječan (**49,2%**), dok trećina smatra da je kvalitet loš (ocjene 1 i 2 ukupno **34,4%**). Samo mali broj građana ocjenjuje kvalitet zdravstvene zaštite kao dobar ili odličan.

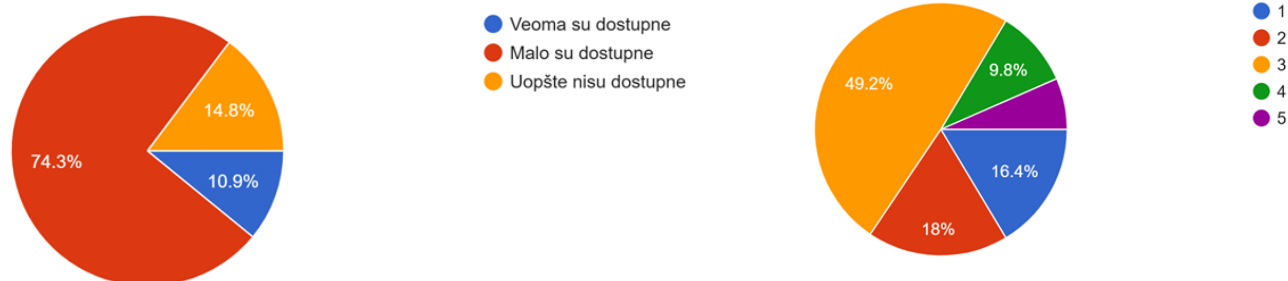

Tabela 16. i 17. Dostupnost i kvalitet zdravstvene usluge djeci sa smetnjama u razvoju

Podrška roditeljima i starateljima

Podrška roditeljima i starateljima djece sa smetnjama u razvoju izuzetno je važna, jer se oni suočavaju s posebnim izazovima u svakodnevnom životu, koji zahtijevaju dodatnu emocionalnu i praktičnu podršku. Zdravstvena zaštita ne smije obuhvatiti samo djecu, već i njihove porodice, jer roditelji često preuzimaju najveći teret u procesu brige i podrške svom djetetu. Pravilna zdravstvena podrška roditeljima uključuje psihološku pomoć, savjetovanje, kao i informacije o načinima kako da se nose s izazovima, kao i pristup pravima i resursima koji im mogu olakšati svakodnevnicu. Pored toga, adekvatna podrška roditeljima doprinosi jačanju njihovih sposobnosti da pruže najbolju moguću njegu svojoj djeci, što posljedično utječe na kvalitet života djeteta. Zbog svega ovoga, ključno je da zdravstvene usluge pružaju podršku ne samo djeci sa smetnjama u razvoju, već i njihovim roditeljima i starateljima, kako bi obezbijedili holistički pristup koji odgovara svim potrebama ove grupe.

Na pitanje „**Da li zdravstvene usluge nude adekvatnu podršku roditeljima ili starateljima djece sa smetnjama u razvoju?**“, odgovori ukazuju na ozbiljan nedostatak adekvatne podrške roditeljima i potrebu za razvojem programa usmjerenih na pružanje informacija, psihološke pomoći i savjetovanja. Većina ispitanika (56,8%) nije sigurna u vezi sa pitanjem adekvatne podrške roditeljima, dok trećina (33,9%) smatra da podrška nije dovoljna. Samo mali broj ljudi smatra da zdravstvene usluge adekvatno podržavaju roditelje i staratelje. Ovo ukazuje na ozbiljan nedostatak adekvatne pomoći i informacija za roditelje, što može otežati njihovu ulogu u brizi za djecu sa smetnjama u razvoju.

19. Da li zdravstvene usluge nude adekvatnu podršku roditeljima ili starateljima djece sa smetnjama u razvoju?

183 responses

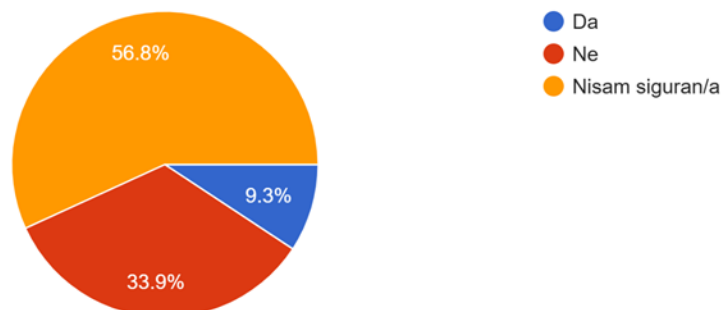

Tabela 18. Podrška roditeljima i starateljima djece sa smetnjama u razvoju u zdravstvu.

Analiza percepcije građana pokazuje da su prava djece sa smetnjama u razvoju u oblastima obrazovanja i zdravstva još uvijek nedovoljno ostvarena. Prisutna je izražena nesigurnost i zabrinutost građana kada su u pitanju jednakost šansi, dostupnost i kvalitet usluga, kao i podrška njihovim porodicama. Rezultati jasno ukazuju na potrebu za dodatnim ulaganjem u inkluzivne obrazovne i zdravstvene politike, poboljšanjem pristupa uslugama i jačanjem svijesti zajednice o pravima djece sa smetnjama u razvoju.

Od ispitanika smo dalje htjeli da saznamo koje mjere bi trebali preduzeti kako bi se djeca sa smetnjama u razvoju osjećala uključeno i poštovano. Ovo je bilo otvoreno pitanje, tako da su ispitanici mogli sami da daju neki svoj prijedlog i mjere za poboljšanje stanja na terenu kada su u pitanju djeca sa smetnjama u razvoju. Na osnovu kvalitativne analize svih odgovora, predloženih mjera i komentara, odgovori ispitanika mogu se grupisati u nekoliko ključnih tematskih cjelina. Najveći broj komentara se odnosi na potrebu **edukacije društva**, djece, roditelja, nastavnika i zaposlenih u institucijama. Veliki broj odgovora odnosi se na **pristupačnost i inkluzivnost obrazovanja**: Prilagođavanje vrtića, osnovnih i srednjih škola; Uključivanje u školske sekcije, sport i kulturne događaje; Prava jednakog pristupa obrazovanju uz asistenciju i podršku. Mnogi ispitanici ističu važnost fizičke pristupačnosti te u tom pravcu predlažu prilagođavanje objekata, javnog prevoza, škola i zdravstvene ustanove. Zanimljivo je da se među prijedlozima izdvaja i konkretan komentar: „Uvođenje javnog prevoza LSI osobama“. Međutim, tokom fokus grupe sa predstavnicima **Sekretarijata za kulturu, socijalna i druga pitanja**, podijeljena je informacija da je ovakav servis već bio ponuđen u okviru Opštine Pljevlja. Nažalost, servis nije profunkcionisao zbog **nedostatka interesovanja** LSI zajednice u tom trenutku. Ovo ukazuje na **neusklađenost između ponude i stvarnih potreba**, te potrebu za dubljom komunikacijom sa LSI zajednicom prilikom planiranja servisa podrške. Značan dio ispitanika naglasio je da inkluzija često ostaje samo na nivou formalnih mjera, bez konkretne implementacije. Takođe, mnogi su istakli da se diskriminacija često ne prijavljuje, što ukazuje na nedostatak povjerenja u institucije ili nepoznavanje prava.

U komentarima ispitanika istaknuta je takođe potreba za jačanjem zakonodavne i institucionalne zaštite, omogućavanje više besplatnih i dostupnih usluga za OSI i njihove porodice; više edukacije i učenje o empatiji, uključivanje lokalnih zajednica, NVO sektora i donosioca odluka.

V. Nalaz-Fokus grupa sa predstavnicima institucija i NVO sektora

Fokus grupa sa predstavnicima relevantnih institucija i organizacija koje rade i pružaju podršku djeci i mladima sa smetnjama u razvoju i licima sa invaliditetom održana je 09. aprila 2025. godine u Pljevljima i trajala je 1:30 sata. Ukupno je bilo prisutno 15 osoba. Predstavnici fokus grupe su bili predstavnici: Opštine Pljevlja, Dnevnog centra za djecu i mlade sa smetnjama u razvoju, Centra za socijalni rad, Zavoda za zapošljavanje, Doma zdravlja, Doma starih, OŠ “Boško Buha”, OŠ “Salko Aljković”, OŠ “Mihajlo Žugić Odžak”, OŠ “Ristan Pavlović”, JPU “Eko bajka”, te nevladine organizacije “Zračak nade” i Savez slijepih za Pljevlja i Žabljak.

Kroz uvodni dio upoznavanja sa ulogom institucije i NVO u oblasti zaštite prava osoba sa invaliditetom saznali smo i koji su problemi sa kojima se institucije i organizacije civilnog društva suočavaju, ali isto tako i koji su neki od ključnih problema sa kojima se suočavaju same osobe sa invaliditetom i djeca sa smetnjama u razvoju. Predstavnici Sekretarijata za kulturu, socijalna i druga pitanja u Opštini Pljevlja su istakli važnost kontinuirane podrške Opštine kroz budžetske linije i projekte, ali isto tako su svjesni da ima potrebe za dodatnim ulaganjem u kapacitete podrške prema LSI. Što se tiče Dnevnog centara, oni su istakli kao problem nedostatak stručnog kadra (logoped, defektolog, fizioterapeut) i rastuće potrebe korisnika za uslugama. Usluge Dnevnog centra koriste 25 djece i mladih i 14 odraslih. Kao problem sa kojim se suočavaju u ovoj ustanovi ističu prostorni kapaciteti za boravak njihovih korisnika jer 5m² je jako malo prostora za jednu osobu, a kad se tome doda da oni imaju korisnika koji boravi u krevetu u ovoj ustanovi onda to zna da bude veliki izazov. Takođe iz ove ustanove ističu da se Zakoni i Pravilnici moraju prilagoditi jer još uvijek nisu postavljeni tako da u potpunosti podrže ovu djecu, “nekako se ne vodi računa da je stepen podrške i određivanje stepena podrške koje treba djeci u određenoj osnovi najvažniji, važniji od broja djece”.

Jedan od dominantnih problema koji je naglašen tokom fokus grupe jeste nedostatak međusektorske saradnje. Iz Centra za socijalni rad je naglašena potreba za unapređenjem međuresorne saradnje i uvesti jasniji protokol djelovanja između institucija. Iz Zavoda za zapošljavanje kao izazov su naveli i ukazivali na izazove u zapošljavanju lica sa invaliditetom i nedovoljnu senzibilisanost poslodavaca. Nedostatak specijalista i potreba za jačanjem preventivnih pregleda i rane intervencije jeste problem sa kojima se suočavaju u Domu zdravlja u Pljevljima. Trenutno od kadra imaju samo pedijatra u Centru za djecu sa posebnim potrebama. Očekuju da će kroz izmjenu zakona o zdravstvenoj zaštiti koji je predviđen kroz Centar za rani razvoj da se uradi sistematizacija novih radnih mjesta i da će da se angažuje stručni kadar.

Kao problem u obrazovanju djece i mladih sa smetnjama u razvoju naglašeno je tokom fokus grupe da imaju potrebe za većim brojem asistenata u nastavi, angažovanje stručnog kadra, izgradnju lifta (omogućavanje pristupačnosti djeci sa smetnjama u razvoju u svim kabinetima u školi), dodatne obuke za nastavno osoblje i prolagođavanje obrazovnih programa. NVO sektor pruža podršku licima sa invaliditetom, djeci i omladini sa smetnjama u razvoju kroz realizaciju projekata, ali ističu da često preuzimaju ulogu koja bi trebala biti sistemski organizovana i riješena. Predstavnici Opštine su istakli da Opština podržava aktivnosti koje se tiču inkluzije djece i mladih sa smetnjama

u razvoju, i trude se da kroz projekte i budžetske linije pomognu rad Dnevnog centra i drugih ustanova. Tokom fokus grupe smo saznali i broj djece sa smetnjama u razvoju koja pohađaju osnovne škole u Pljevljima. U OŠ “Boško Buha” trenutno je 21 učenik sa rješenjem od kojih je 6 u integrisanom odjeljenju. U OŠ “Salko Aljković” je 7 učenika sa rješenjem, dok je u OŠ “Mihajlo Žugić Odžak” 6 učenika sa rješenjem. U OŠ “Ristan Pavlović” trenutno nastavu pohađa 15 učenika sa rješenjem. JPU “Eko bajka” pohađa 7 djece sa rješenjem. Postoji i određeni broj djece koji je testiran od strane logopeda u ovoj ustanovi a koji su sa govorno jezičkim teškoćama, i njih ima 7-10 djece.

Predstavnik roditelja iz NVU “Zračak nade” je podijelila iskustvo i poteškoće sa kojima se suočavaju roditelji djece sa smetnjama u razvoju jer stomatološke usluge nisu dostupne za djecu sa smetnjama u razvoju u mjestu boravka. Za bilo kakvu intervenciju roditelji moraju djecu voditi ili do Podgorice ili do Prijepolja. Stomatološka usluga nije dio Doma zdravlja, iako koriste njihove prostorije u Pljevljima,

Nakon mapiranja problema sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom u ostvarivanju svojih prava, a takođe nakon mapiranja problema sa kojima se same institucije i NVO sektor suočava, htjeli smo da saznamo od učesnika da li prepoznaju diskriminaciju kao problem sa kojima se OSI suočavaju u Pljevljima, te da li postoje institucionalne barijere (pravne, fizičke, komunikacione) koje otežavaju pristup uslugama.

Učesnike smo zamolili da označe da li se slažu ili ne slažu sa ponuđenim tvrdnjama u vezi sa tim da li prepoznaju u neposrednoj praksi neki od ometajućih faktora na putu ostvarivanja prava LSI. Tvrdnje su se ticale sledećih faktora:

Normativi i institucionalni okvir

Većina učesnika (14 od 15) smatra da se normativi i institucionalni okvir nedovoljno primjenjuju u praksi. Ovo ukazuje na ozbiljan problem neprimjene postojećih zakonskih i podzakonskih akata, što direktno utiče na realizaciju prava LSI.

Neusaglašenost zakona i pravilnika

Svi učesnici (100%) su saglasni da zakoni i pravilnici koji regulišu određene oblasti nijesu usaglašeni. Ovakav konsenzus naglašava potrebu za hitnom harmonizacijom pravnog okvira.

Stručna obuka kadrova

Pitanje stručnosti zaposlenih pokazuje podijeljena mišljenja: 8 učesnika smatra da kadrovi **jesu dovoljno obučeni**, dok 7 učesnika smatra da **nijesu**. Ovo ukazuje na različita iskustva u različitim sektorima ili institucijama.

Kompleksnost pravnih procedura

Većina učesnika ocenjuje da su pravne procedure za ostvarivanje prava LSI složene, što ukazuje na potrebu za pojednostavljuvanjem procesa i pružanjem adekvatne pravne pomoći.

Predrasude i diskriminacija

Predrasude i diskriminacija su prepoznati kao značajan problem od strane većine učesnika, pri čemu samo 2 učesnika nisu prepoznala ovu pojavu. Ovo ukazuje na prisutnost društvenih barijera koje dodatno otežavaju integraciju LSI.

Nedostatak servisa

Svi učesnici su saglasni da postoji nedovoljan broj servisa podrške za LSI. Ovo potvrđuje potrebu za razvojem i jačanjem servisa podrške u zajednici.

Nedovoljna povezanost službi

Iako većina (11 od 15) smatra da službe koje pružaju podršku LSI nijesu dovoljno povezane, prisutan je i određeni procenat učesnika (4 od 15) koji smatra da saradnja postoji. Ova razlika može biti rezultat različitog nivoa razvijenosti lokalnih mreža.

Nedovoljna edukacija LSI i staratelja

Većina učesnika (13 od 15) smatra da LSI i njihovi staratelji nisu dovoljno edukovani o svojim pravima, što ukazuje na potrebu za organizovanjem edukativnih programa.

Medijska zastupljenost

Učesnici smatraju da je medijsko izveštavanje o problemima LSI nedovoljno, često senzacionalističko i fokusirano na pojedinačne slučajeve (14 od 15). To ukazuje na potrebu za profesionalnijim i kontinuiranim medijskim pristupom ovoj temi.

Nedostatak jedinstvenog registra LSI

Velika većina učesnika prepoznaje nedostatak jedinstvenog registra LSI kao ozbiljan problem (14 od 15), što dodatno otežava planiranje i pružanje usluga.

Da su **arhitektonske barijere** i dalje ometajući faktor nije bilo ponuđeno u okviru ovih tvrdnji, međutim jedan od učesnika je to naglasio kao ometajući faktor.

Preporuke:

- **Harmonizacija zakonodavstva u skladu sa međunarodnim standardima** u oblasti prava osoba sa invaliditetom.
- **Jačanje finansijske i kadrovske podrške** Dnevnom centru za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju.
- **Uspostavljanje jasnih i obavezujućih protokola saradnje** između relevantnih institucija.
- **Unapređenje kapaciteta stručnog kadra:** povećanje broja stručnjaka i asistenata u obrazovnim i zdravstvenim ustanovama.
- **Razvoj servisa podrške**, s posebnim fokusom na jačanje programa rane intervencije i preventivnih mjera.
- **Edukacija i senzibilizacija poslodavaca** za zapošljavanje osoba sa smetnjama u razvoju.
- **Kontinuirana edukacija medijskih predstavnika i sprovođenje kampanja** s ciljem podizanja svijesti o izazovima sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom u ostvarivanju svojih prava i usluga.
- **Aktivnije uključivanje nevladinog sektora kao ravnopravnog partnera** u pružanju podrške porodicama i osobama sa invaliditetom.

VI. Nalaz-Fokus grupa sa roditeljima i LSI

Fokus grupa je održana sa 10 roditelja djece i omladine sa smetnjama u razvoju, kao i sa 6 odraslih lica sa invaliditetom. Trajanje fokus grupe bilo je 1 sat i 30 minuta. Od Opštine smo saznali da u okviru Sekretarijata za kulturu, socijalna i druga pitanja postoji osoba koja obavlja funkciju samostalne savjetnice za osobe sa invaliditetom, ljudska i manjinska prava. Tim povodom smo učesnike fokus grupe – roditelje djece i omladine sa smetnjama u razvoju, kao i odrasle osobe sa invaliditetom – pitali da li su upoznati s postojanjem ove funkcije i da li su ikada razgovarali s tom osobom.

Svi učesnici su izjavili da nemaju saznanja o toj informaciji. Osim samih roditelja, ni predstavnici nevladinih organizacija nisu bili upoznati sa postojanjem ove pozicije, što su potvrdili i predstavnici Saveza slijepih i NVO Zračak Nade. Ovo ukazuje na to da roditeljima često nedostaju informacije na lokalnom nivou, posebno kada je riječ o radu institucija i dostupnim uslugama koje one pružaju.

Roditelji, osim usluga koje pružaju NVO Zračak Nade i Dnevni centar, ne prepoznaju postojanje drugih usluga u zajednici za djecu i mlade sa smetnjama u razvoju. Jedna majka je podijelila svoje iskustvo, navodeći da je njenom djetetu bila potrebna fizioterapeutska usluga u Domu zdravlja, ali je ta usluga uskraćena jer dijete nije bilo punoljetno i zbog toga nije moglo biti uključeno u sistem. Ipak, u Dnevnom centru su joj izašli u susret, iako dijete nije bilo njihov korisnik.

Od roditelja smo željeli dobiti informacije o tome kako funkcioniše Centar za djecu sa posebnim potrebama, ali nijedan od prisutnih roditelja nije nikada vodio svoje dijete u ovaj Centar. Naveli su da su čuli kako se usluge u tom centru organizuju rijetko – najčešće dva puta mjesečno. Učesnici su potvrdili da se s najvećim preprekama suočavaju u zdravstvenom sistemu.

Kada je riječ o obrazovanju, neki roditelji su izrazili zadovoljstvo radom škola, dok su drugi naveli negativna iskustva u vezi sa obrazovanjem djece sa smetnjama u razvoju. Ti roditelji ne očekuju da njihova djeca postignu „velika akademska dostignuća“, već im je važno da su djeca zadovoljna i da rado idu u školu – što, u jednom slučaju, nažalost nije situacija. Iako su iskustva generalno pozitivna, roditelji smatraju da postoji prostor za unapređenje i bolju saradnju.

Na pitanje da li imaju uvid u IROP (Individualni obrazovni plan) svog djeteta i da li su isti potpisali, jedna majka je navela da je tek nedavno, pri kraju školske godine, prvi put dobila uvid u IROP. Takođe je rekla da su je u školi pitali zašto traži uvid u IROP, navodeći da roditelj mora prvo dobiti dozvolu direktora da bi iznio IROP iz škole. Iz Dnevnog centra su, takođe, tokom fokus grupe naveli da, i pored toga što su tražili IROP za jedno dijete, iz škole nisu dobili taj dokument.

Iako predstavnici institucija često ističu potrebu za međusektorskom saradnjom, roditelji i učesnici fokus grupe primjećuju da takva saradnja u praksi gotovo da ne postoji. Jedna majka je iznijela svoje iskustvo, navodeći da je njeno dijete prebačeno iz redovnog u integrisano odjeljenje. Iako je

na početku mislila da je to dobro rješenje, dijete je osjetljivo i, kako ona kaže, sada „proživljava pakao“.

Roditelji su svjesni da postoji diskriminacija prema djeci sa smetnjama u razvoju, ali takvi slučajevi uglavnom nisu prijavljeni. Primjeri diskriminacije koje su doživljavali prije mnogo godina i dalje se dešavaju, jer se problemi nisu sistemski riješili. Roditelji često ne prijavljuju prepreke i diskriminaciju, iako su prisutne u gotovo svim sistemima i sektorima.

Fizičke barijere su i dalje prisutne, istakli su učesnici fokus grupe. Javne ustanove poput Doma zdravlja i škola nisu pristupačne, ili su djelimično pristupačne. Od skoro je jedino Centar za socijalni rad postao pristupačan, dok škole i dalje ograničavaju kretanje učenika koji koriste invalidska kolica ili druga pomagala. Kada je riječ o dostupnim uslugama, učesnici su naveli da prepoznaju samo usluge koje dobijaju u Dnevnom centru i od nevladinog sektora. Usluga pomoći u kući je licencirana kod NVO Zračak Nade, dok su je u Centru za socijalni rad nudili korisnicima uz obavezno učešće u plaćanju.

Roditelji su istakli i problematiku zaposlenih roditelja koji rade po skraćenom radnom vremenu. Refundacija njihove plate se obračunava na osnovu ranijih rješenja kada su plate bile znatno niže, zbog čega su poslodavci finansijski oštećeni.

Kao neophodne usluge na lokalnom nivou, roditelji su naveli potrebu za uslugom „predah roditeljstvu“ i za uslugom “stanovanje uz podršku”. Iz Ministarstva su najavili pilotiranje usluge stanovanja uz podršku, ali roditelji smatraju da ta usluga ne bi smjela biti samo pilot-projekat, jer može negativno uticati na osobe koje su već kroz projekat stekle određeni nivo samostalnosti za život u zajednici.

Od učesnika fokus grupe željeli smo saznati i koje prepreke otežavaju njihovo svakodnevno funkcionisanje. Jedna majka je navela da je prepreka fizičke prirode, jer im je otežan pristup kući – mora nositi dijete kroz tuđe dvorište. Objekti koji su prethodno nelegalno izgrađeni, a koji sada onemogućavaju pristup, u međuvremenu su legalizovani. Roditelji u ovom slučaju takođe ističu da im informacije o svojim pravima i mogućnostima nijesu dostupne, što dodatno otežava ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom.

Preporuke:

- **Povećati vidljivost i dostupnost savjetodavnih institucija** za OSI i njihove porodice.
- **Uspostaviti efikasan sistem informisanja** o dostupnim uslugama – putem brošura, lokalnih medija, info-tačaka u zajednici ili neki drugi način informisanja.
- **Ojačati međusektorsku saradnju** kroz obavezne protokole i zajedničke sastanke institucija.
- **Povećati kapacitete i učestalost rada Centra za djecu sa posebnim potrebama**-kroz sistematizaciju radnih mjesta i angažovanje stručnjaka u radu sa djecom i mladima.
- **Osigurati punu dostupnost IROP-a roditeljima** i njihovo aktivno učešće u obrazovnom planiranju.
- **Učiniti sve javne objekte fizički pristupačnim**, uz strogu primjenu zakonskih standarda.
- **Razviti trajne, a ne pilot usluge** poput predaha za roditelje i stanovanja uz podršku.

- **Podržati roditelje u prijavljivanju diskriminacije**, kroz pravnu pomoć i osnaživanje.
- **Revidirati sistem refundacije za roditelje koji rade skraćeno**, uzimajući u obzir realne troškove života.
- **Riješiti infrastrukturne prepreke u naseljima**, uključujući pitanje legalizacije objekata koji krše pravo na pristup.

Zaključak:

Rezultati istraživanja pokazuju da među građanima postoji visoka svijest o postojanju diskriminacije prema osobama sa invaliditetom (OSI), kao i izražena spremnost zajednice da doprinese poboljšanju njihove društvene uključenosti. Ipak, većina učesnika smatra da su institucije i država odgovorne za efikasniju implementaciju postojećih zakonskih rješenja i mjera koje bi trebalo da unaprijede položaj LSI.

Kombinacija kvantitativnih i kvalitativnih podataka jasno ukazuje na to da su **edukacija, snažna institucionalna podrška i međusektorska saradnja** ključni faktori u izgradnji inkluzivnog društva. Poseban akcenat stavljen je na potrebu da se ojačaju svi relevantni sektori – od obrazovanja, zdravstva i zapošljavanja, do pravosuđa, socijalne zaštite i medija – kako bi osobe sa invaliditetom imale ravnopravan pristup pravima i uslugama, te bili u potpunosti uključeni u društveni život lokalne zajednice.

Preporuke:

Na osnovu analize dobijenih rezultata i komentara učesnika istraživanja, formulišu se sljedeće preporuke:

1. **Izrada Lokalnog akcionog plana (LAP)** za zaštitu od diskriminacije i promociju prava osoba sa invaliditetom mora biti realno planirana, uz uključivanje širokog spektra aktera: predstavnika relevantnih institucija, nevladinih organizacija koje se bave OSI i djecom sa smetnjama u razvoju, kao i samih osoba sa invaliditetom i/ili roditelja djece sa smetnjama.
2. **Mapiranje potreba i resursa u zajednici** trebalo bi da prethodi izradi LAP-a. Ovo bi podrazumijevalo analizu stanja u oblastima kao što su: pristupačnost infrastrukture, dostupnost usluga, kvalitet zdravstvene i obrazovne zaštite, mogućnosti zapošljavanja i stepen razvijenosti sistema socijalne i dječije zaštite.
3. **Lokalni akcioni plan mora sadržavati jasno definisane budžetske linije** za sve predviđene aktivnosti. Finansijska sredstva za realizaciju plana treba planirati na godišnjem nivou, uz posebnu pažnju na dugoročnu održivost mjera.
4. Potrebno je **uspostaviti mehanizme za praćenje i evaluaciju sprovođenja LAP-a**. Monitoring tim, koji čine članovi imenovani od strane lokalne samouprave, treba redovno izvještavati o napretku, preprekama i preporukama za unapređenje implementacije mjera.
5. **Oснаživanje mehanizama za prijavu i reagovanje na diskriminaciju** je od suštinskog značaja. Lokalne institucije treba da obezbijede lako dostupne, transparentne i efikasne kanale za prijavljivanje slučajeva diskriminacije i kršenja prava osoba sa invaliditetom, uz adekvatnu pravnu i psihološku podršku za žrtve.
6. **Uključivanje javnosti i medija** u proces borbe protiv diskriminacije kroz edukativne kampanje, senzibilizaciju i promovisanje pozitivnih primjera društvene uključenosti, doprinosi stvaranju tolerantnijeg i informisanijeg društva.

Zaključno, kvalitetno izrađen i dosljedno sproveden Lokalni akcioni plan predstavlja ključni instrument za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, omogućavajući lokalnim vlastima da na strukturisan i odgovoran način odgovore na potrebe svojih građana i stvore inkluzivno okruženje za sve članove zajednice.